

Därför är jag historiker

Maria Ågren

För länge sedan läste jag en tidningsintervju med en av Uppsala kommuns invandartolkar. Det var en man som ofta fick i uppdrag att tolka mellan en nyanländ flykting och en kommunal tjänsteman. Om jag minns rätt, kom flyktingarna vid detta tillfälle från Balkan och hade svåra upplevelser bakom sig. De talade givetvis inte svenska, inte heller engelska, men behövde kunna kommunicera med en representant för det offentliga Sverige för att sedan slussas vidare i det nya landet. Tolkens arbete bestod i att möjliggöra dialog.

Det som grep mig i intervjun var tolkens intensiva medvetenhet om att flyktingens öde i detta avgörande ögonblick vilade i hans händer. Han visste att det var på honom och ingen annan som det ankom att återge flyktingens ord på ett rättvisande sätt. Tolken visste också att han, med sina insikter i den kultur flyktingen kom från, måste lägga till förklaringar och tillhandahålla sammanhang så att den kommunale tjänstemannen skulle ha en chans att verkligen förstå berättelsen. Tjänstemannen hade makt att fatta beslut av stor betydelse för flyktingen, och hur han valde att besluta påverkades av tolkens insats. Tolkens ansvar var stort.

När jag läste intervjun, tänkte jag genast att historikerns arbete har mycket stora likheter med invandartolkens. Precis som tolken ska vi möjliggöra förståelse mellan människor som tillhör olika kulturer: människor i dag och människor i det förflutna. Att det inte handlar om en dialog i egentlig mening – eftersom den ena parten ofta är död i historikerns fall – betyder inte så mycket. Precis som i fallet med flyktingarna kan vi lugnt utgå ifrån att det förflutnas människor skulle vilja framställas på ett rättvisande sätt. (Vi behöver bara tänka på hur vi själva skulle vilja bli framställda av framtidens historiker.) Precis som i fallet med den kommunale handläggaren så finns det i dagens samhälle människor som saknar kunskaper om det förflutna och som dessutom kanske inte är så väldigt intresserade av vad det förflutnas människor har att berätta. Precis som invandartolken har historikern en stark känsla av ansvar, som bottnar i att vi vet att överföringen av kunskap mellan människor över tid är beroende av oss. Bilden av det förflutnas människor och kunskapen om deras samhälle är beroende av hur väl vi utför vårt arbete.

Historikerns grundläggande uppgift kan beskrivas som att möjliggöra

överföring av kunskap och erfarenheter mellan människor över tid. Den kan också formuleras som att skapa ny kunskap med hjälp av uppgifter om det förflutna. Med det senare, alternativa uttrycket vill jag betona att historikern inte är bunden att bara förmedla sådant som det förflutnas människor var medvetna om och kan förmodas ha velat lyfta fram. Historikern ska också skapa kunskap om sammanhang och processer som dåtidens människor i många fall kanske inte var medvetna om. Men oberoende av formulering har vi historiker ett stort ansvar för att framställa människor och samhällen på ett rättvisande sätt. Det är detta ansvar som motiverar de regler som gäller på vårt fält.¹

Det jag sagt hittills gör kanske att läsaren frågar sig om jag anser att nutidsmänniskan kan och ska lära sig av historien. Svaret är ja: det yttersta målet och motivet för vår verksamhet är att lära oss om och av människors liv i förflutna samhällen.²

Men det är svårt att lära sig av det förflutna. Det är svårt, eftersom det förflutna inte längre finns och därför inte kan göras till föremål för direkta empiriska observationer på det sätt som sker i många samhällsvetenskapliga ämnen. Det är svårt, eftersom vi människor är bundna av vår tids kulturella förståelseramar och lätt missförstår eller hamnar i anakronistiska resonemang. Det gör vi alla ibland. Därför måste vi *lära oss att lära* av historien. Vilka slutsatser kan vi dra av första världskrigets utbrott? Vilka slutsatser kan vi dra av hur arbetsfördelningen mellan könen såg ut under 1600-talet? Svaren på dessa frågor är inte självklara. Man kan helt enkelt dra fel slutsatser och därigenom förvränga bilden av såväl det förflutna som nuet.

Den professionella historikerns samhällliga uppgift består därför i att öka kunskapen i samhället om vilka slutsatser som kan dras om det förflutna och vilka slutsatser som saknar vetenskaplig grund och därför inte får dras. Detta betyder givetvis inte att det bara finns en enda acceptabel slutsats om varje företeelse eller process och att det är på denna som historikern ska sätta sin stämpel. Som regel kan man dra flera olika slutsatser om saker i det förflutna. Detta förhållande är själva motorn i historia som vetenskap. Men – och det är det viktiga – det finns *inte oändligt många* slutsatser som går att försvara med hänvisning till de grundregler som finns på historikerfältet. Detta är en insikt som bör betonas mer. Det finns förvisso osäkerhet i historikernas resultat. De är alltid behäftade med ett visst mått av brister, men det betyder inte att vi behöver tveka om att försvara våra resultat såsom de bästa hittills.

Låt mig återkomma till detta att människor behöver *lära sig att lära av det förflutna*. Det förflutna är, som sagt, inte direkt tillgängligt för oss. Om vi ibland tror att det är så, bedrar vi oss. Vårt samhälle är fullt av ytliga och snabbt producerade bilder av det förflutna, som inbjuder till sådant bedrä-

geri. Men att komma till en djupare insikt om hur äldre tiders samhällen "hängde ihop" och hur äldre tiders människor tänkte och agerade är en tidskrävande och svår process som kräver träning och åter träning. För den som vill lära sig om och av det förflutna är det sådan träning, snarare än korvstopning av fakta, som krävs. Detta har beskrivits på ett insiktsfullt sätt av J. M. Coetzee i den fina romanen *Youth*. Huvudpersonen (som är författarens alter ego) har blivit intresserad av sitt lands förflutna och vill skriva dess historia:

He will have to school himself to write from within the 1820s. Before he can bring that off he will need to know less than he knows now; he will need to forget things. Yet before he can forget he will have to know what to forget; before he can know less he will have to know more.³

För att kunna leva sig in i en annan tid måste man befria sig från kunskaper och insikter som saknar relevans för den aktuella tiden. Men för att kunna göra detta, måste man först bli på det klara med vilka dessa irrelevanta kunskaper och insikter är. För att förstå det förflutna och kunna dra rimliga slutsatser om det, måste vi skaffa oss en tydligare bild av oss själva, vår förförståelse och vår samtid, så att vi kan uppfatta skillnader och likheter mellan då och nu. Det är detta som jag brukar kalla den dubbla kunskapsvinsten i historieämnet. Om man studerar historia på rätt sätt, lär man sig nämligen både något om det förflutna och något om det närvarande. Om man studerar historia på fel sätt, lär man sig varken något om det förflutna eller om nuet.

||

Jag tycker inte att det är särskilt svårt att svara på frågan vilka som är de historiska vetenskapernas övergripande målsättning, inte heller att peka ut historikernas samhällseliga uppgifter. Historikers grundläggande uppgift är att skapa ny kunskap om samhällen och kulturer med hjälp av uppgifter om det förflutna. I viss utsträckning kan även amatörhistoriker (såsom släkt- och hembygdsforskare) göra detta. De professionella historikernas särskilda uppgift är dock att dessutom öka insikten i samhället om vilka slutsatser som kan dras om det förflutna och vilka slutsatser som saknar vetenskaplig grund. Man kan uttrycka det som att vi har ett särskilt ansvar för att lära människor om och hur man kan lära av historien.

På vilket sätt ska då professionella historiker agera för att fullgöra sin samhällseliga uppgift? Borde vi uppträda i media mer än vad vi gör, borde vi vara mer engagerade i den offentliga debatten, borde vi oftare kritisera dåliga och ytliga historiebruk? Det är bra om historiker gör allt detta. Sam-

tidigt så är jag mycket tveksam till om det vore väl använd tid och energi om *alla* historiker *bara* skulle koncentrera sig på sådana aktiviteter. Media styrs av en särskild logik och de frågor som får uppmärksamhet där är inte alltid sådana som förtjänar ett engagemang. Det är minst lika viktigt – ja, viktigare – att historiker engagerar sig i frågan hur historieundervisningen utanför universiteten bedrivs. Historiker behövs inom lärarutbildning och fortbildning, liksom i läromedelsproduktion.

Svenska historiker behöver också engagera sig i spridningen av sina konkreta forskningsresultat. Här räcker det inte att se till att de sprids i svenska medier och svenska skolsammanhang. Vi måste också aktivt arbeta för att våra resultat ska spridas internationellt, så att historiker i hela världen kan ta del av dem. Historia är nämligen, menar jag, i sig självt ett globalt eller transnationellt ämne. Det finns ytterst få historiska strukturer och processer som är begränsade av dagens nationella gränser. För att skriva god historia måste man således sätta in sina problem i mycket större sammanhang än nationen. Om man verkligen gör det, så betyder det också att ens resultat får implikationer för historiker som sysslar med andra länders historia. De behöver kunna ta till sig våra resultat, liksom vi behöver kunna ta till oss deras. Om vi historiker kan utveckla vår förmåga att samarbeta och vår komparativa kompetens så skulle vi kunna skapa mycket mer kraftfulla "berättelser" om, eller "modeller" av, historiska förlopp, deras orsaker och effekter.

Konsekvensen av detta är att jag anser att svenska historiker inte alls behöver skämmas för att de forskar om Sverige eller Nordeuropa. Det är en del av världen som har en viktig historia som behöver integreras bättre i allmänna världshistoriska framställningar. Det är inte mer inkrökt att forska om det område som i dag kallas Sverige än att forska om de områden som i dag kallas England, Pakistan eller Bolivia. Inkrökt blir det bara om vi inte har en dialog med dem, som sysslar med England, Pakistan och Bolivia. Dialogen förutsätter dock ett gemensamt språk. I dag är det gemensamma världsspråket engelska, vare sig man gillar det eller inte, och jag anser därför att vi svenska historiker bör skriva mer på engelska.⁴ Detta är en mycket viktig del av vår samhällsliga uppgift. "Samhälle" betyder ju inte bara Sverige utan hela världen.

När historieämnets berättigande och vikt diskuteras, brukar inte sällan den kritiska uppgiften lyftas fram. Historiker ska vara ett salt i debatten och bidra till att avslöja officiella "sanningar", kollektiva "livslögner" och politiserade historiebruk. Detta håller jag med om; det är viktigt att historiker drar nytta av sin kritiska skolning och låter den bli just ett salt i samhället. Men det vore fel att tro att det bara är historiker som kan ha denna funktion. Alla som har en högre utbildning och kan betecknas som intellektuella har

rimligtvis både förutsättningar att vara kritiska stämmor i samhällsdebatten och ansvar för att ta på sig denna roll. Historiker kan inte hävda att det är enbart vår och ingen annans uppgift. Vi tillhör samhällets intellektuella, och har följaktligen den kritiska uppgiften på vårt ansvar. Det *specifika* bidrag vi kan komma med måste dock vara något annat, nämligen välgrundade påståenden om det förflutna. Jag kommer här tillbaka till bilden av tolken, som gör det möjligt för fler erfarenheter att komma till tals.

Jag minns varför jag en gång i tiden valde att bli just historiker. Jag var (och är fortfarande) väldigt intresserad av språk, särskilt av grammatik – hur språk kan beskrivas analytiskt – och av ords ursprung och utveckling. Jag hade så när börjat på en forskarutbildning inom ett språkämne, men ändrade mig i sista stund. Ett skäl till detta var att jag tyckte att det var så mycket roligare på det högre seminariet i historia (som vid denna tid leddes av Eva Österberg och Rolf Torstendahl). Ett annat skäl var faktiskt att jag tyckte att historia kändes ”nyttigare”. Under åren som sedan gått har humanioras nytta då och då debatterats och ifrågasatts. Jag har då ofta tänkt på skälen för mitt val. Om jag ska vara ärlig, har jag ibland hyst tvivel om huruvida det verkligen är nyttigt att syssla med historia. Det har nog handlat om situationer då jag överväldigats av ansvaret för att hela tiden behöva försvara ämnet utåt, samtidigt som det inom ämnet känts som om vi saknar styrfart och gemensamma målsättningar. Men den dominerande känslan genom åren har ändå varit att historiska kunskaper är nyttiga och användbara och att mitt arbete som historiker är meningsfullt. Särskilt meningsfullt har det känts när jag kommit i kontakt med studenter och doktorander från kulturer där mycket av det vi tar för givet saknas: möjligheten att fritt välja fråga och perspektiv, möjligheten att diskutera och ifrågasätta standardsvar om samhällsutvecklingen hittills och i framtiden.

Har då min känsla av att historia är en meningsfull och nyttig sysselsättning något att göra med frågan huruvida vi historiker är involverade i ett kollektivt kunskapsprojekt med en gemensam målsättning som kan definieras? Ja, så är det nog. Jag vill avsluta detta inlägg med att utveckla några tankar om det kollektiva kunskapsprojektet och om den potential som finns i historien och historieämnet.

Sedan 1960-talet (ungefär) har historieämnet alltmer kommit att präglas av mångfald i fråga om infallsvinklar och angreppssätt. Det är i dag svårt att argumentera för att ett visst ämnesområde/tema eller en viss teoretisk utgångspunkt skulle vara viktigare än något annat tema eller någon annan teori. Det är inte längre så, att statens historia har en självklar prioritet

inom disciplinen, men samtidigt är det inget annat som har tagit statens roll. Denna utveckling skulle kunna uppfattas som att det inte finns några gemensamma professionella normer om vad som är fruktbart att studera och därmed inte heller något gemensamt, kollektivt kunskapsprojekt.

Ett annat sätt att se på saken är att det på en högre nivå finns en optimumnorm som handlar om värdet av pluralism. Pluralism kan motiveras som ett sätt att få till stånd en bred belysning av människors liv över tid. Om man tycker att det ingår i historikernas uppgift att skapa en så bred och samtidigt komplex bild som möjligt av det förflutna, så är pluralism en ändamålsenlig optimumnorm, menar jag. Detta innebär att man ser mångfald och diversitet på fältet som en tillgång snarare än som ett problem.⁵

Som jag ser det, finns det inga teoretiska problem med ett kunskapsprojekt som syftar till att belysa bredd och komplexitet och som därför har pluralism som utgångspunkt. Däremot finns det praktiska problem. Det är helt enkelt svårt, för att inte säga omöjligt, att hinna läsa allt som skrivs av professionella historiker med olika specialinriktningar. Jag har själv ett ständigt dåligt samvete för att jag inte hinner läsa tillräckligt mycket. Överskådligheten kan i sin tur leda till att det blir svårt att skapa nya synteser. Lite tillspetsat kan man säga att syftet med pluralismen – att skapa en bredare och mer mångfacetterad bild av samhällen i det förflutna – motverkas av pluralismens effekter: det skapas så mycket ny kunskap att ingen kan smälta och integrera den till en helhet. Detta är ett problem. Men jag tycker att det är viktigt att betona att det är ett *praktiskt* problem och det bör hanteras som ett sådant. Jag skulle tro att det finns liknande, praktiska problem inom många andra vetenskapliga discipliner. Det som är bra – att vi har en stor och växande kunskapsmassa – börjar te sig som något dåligt, eftersom vi har svårt att hantera massan.

Min uppfattning är att vi har kommit till en punkt där historiker borde diskutera dessa praktiska problem mer. Hur kan vi skapa bättre system för att få överblick? Hur kan vi samarbeta mer, inom och utom landet, till exempel när det gäller datainsamling, delande av data, sammanfattande av forskningslägen, etcetera? Hur kan vi stimulera till komparation och till syntesbyggande och syntesskrivande? Allt detta är egentligen praktiska frågor. Svaren handlar bland annat om hur tidskriftsredaktörer agerar, om tillgång till forskningsinfrastruktur, om satsningar för bättre språkkunskaper, om hur meritvärdering vid tillsättande av tjänster går till. Genom att lösa de praktiska problemen kommer vi att förbättra möjligheterna att skörda frukterna av pluralismen, och vi kommer dessutom att stärka vår egen känsla av att ingå i ett kollektivt kunskapsprojekt.

Det finns ett kollektivt kunskapsprojekt i historia. Projektet handlar om att skapa välunderbyggda bilder av människors liv i förflutna tidens

samhällen. Det skapas i dag väldigt många bilder, och de förhåller sig till olika frågor och forskningslägen på ett ibland förvirrande sätt, men det är inte principiellt omöjligt att länka samman bilderna till en, eller åtminstone till några få större bilder.

Potentialen i historieämnet ligger i att vi får tillgång till uppgifter om hur människor levt sina liv under en längre tid än den, som avgränsar våra egna liv. Ytterst sett handlar det om att vi tror att vi har nytta av att få nya och oväntade perspektiv på hur livet och samhället kan organiseras. Precis som kulturantropologi ger historia nutidsmänniskan en konkret illustration av att allt inte måste vara så som det är just här och just nu. Allt kan vara annorlunda. I just detta avseende finns det betydande likheter mellan dessa båda ämnen och skönlitteratur. Även i skönlitteratur konfronteras vi med konkreta människoliv och med samhällen i förändring. Skillnaden ligger i hur de presenterade bilderna har tagits fram. Historikern följer helt andra regler än författaren.

Jag har med tiden blivit alltmer påverkad av det mikrohistoriska synsättet med dess betoning av vikten av att ta fasta på vad vi kan lära oss av det enskilda och det konkreta.⁶ Jag har blivit alltmer övertygad om att en mer offensiv historievetenskap förutsätter att vi till fullo utnyttjar den potential som ligger i den empiriska, historiska informationen. Vår uppgift är inte att defensivt reagera på teorier som utvecklats med det nära nuet i sikte. Vår uppgift är snarare att utmana dessa med hjälp av den välanalyserade historiska informationen. Det är en information som just vi och bara vi har tillgång till. Därför är det just vi och bara vi som har ett ansvar för att göra det mesta av den. Det är vi som har till uppgift att göra flyktingens berättelse begriplig.⁷

Why I am a historian

The role of the historian, it is argued here, is similar to that of an interpreter: the historian's task of making the past comprehensible to modern readers can be compared to the task of interpreting for refugees who have just arrived in a new country. Both the historian and the interpreter are, or should be, intensely aware of their responsibility in rendering the information with which they are entrusted in a truthful manner.

People in the modern world are quite capable of learning from the past. Yet the past is not immediately accessible, and there is no quick fix to learning about the past. In a metaphorical sense, it is the job of the professional historian to help people draw conclusions from the past. This does not mean that there are right and wrong conclusions in a simplistic sense; it does, however, mean that some conclusions are more valid and more

easily defended given the norms or styles of reasoning that pertain within the community of historians.

While pluralism is good for the discipline of history, the practical problems that may result from pluralism cannot be ignored. Thus, history is now such a sprawling and multifaceted field that it is hard, not to say impossible, to survey and evaluate its results. As the present article suggests, perhaps it is time to devote more energy to cooperative and synthetic endeavours with a view to establishing what all our knowledge means.

Keywords: interpretation, learning from history, professional norms, pluralism

Noter

- 1 När jag talar om regler som gäller på vårt fält så syftar jag på det professionella regelverk som Rolf Torstendahl har beskrivit (i ett flertal skrifter) med termerna minimikrav och optimumnormer. Se exempelvis Rolf Torstendahl, "History-writing as professional production of knowledge", *Storia della Storiografia* 2005, vol. 48, s. 73–88; Rolf Torstendahl, "Reglerade minimikrav och optimumnormer", i *Den kritiske analyse. Festskrift til Ottar Dabl*, S. Langholm et al. (red.), Oslo 1974, s. 43–62. Se även Ian Hacking, "Style' for historians and philosophers", i Ian Hacking, *Historical Ontology*, Cambridge, Mass. 2002, s. 178–199.
- 2 Idén om historia som "magister vitae" behandlas till exempel i Reinhart Koselleck, "Historia Magistra Vitae. Om föreställningens gradvisa upplösning under den nya tiden", i Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*, Göteborg 2004.
- 3 J. M. Coetzee, *Youth*, London 2002, s. 138–139.
- 4 Jag har skrivit om detta i flera olika sammanhang. Se till exempel Maria Ågren, "Svensk humaniora på engelska – en svår men nödvändig kombination", *Tvårsnitt* 2005; Thomas Lavelle & Maria Ågren, "Academic writing in English – pedagogical answers to strategic challenges", i *Att undervisa med vetenskaplig förankring i praktiken! Universitetspedagogisk utvecklingskonferens 8 oktober 2009 PU-Rapport nr 8*, Britt-Inger Johansson (red.), Uppsala 2010.
- 5 Eva Österberg, "Historikern och vår kulturella mångfald", i *Den mångfaldiga historien. Tio historiker om forskning inför framtiden*, Roger Qvaresell & Bengt Sandin (red.), Lund 2000, s. 11–30.
- 6 Se bland andra Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley 1984; Carlo Ginzburg, *Ledtrådar. Essäer om konst, förhuden kunskap och dold historia*, Häften för Kritiska Studier, Stockholm 1989; Matti Peltonen, "Ledtrådar, marginaler och monader. Förhållandet mellan mikro- och makronivå i historieforskningen", *Historisk Tidskrift för Finland* 2000, nr 3, s. 251–264; John Brewer, "Microhistories and the histories of everyday life", *Cultural and Social History* 2010, vol. 7, nr 1, s. 87–110.
- 7 Se Sherry B. Ortner, "Resistance and the problem of ethnographic refusal", *Comparative Studies in Society and History* 1995, vol. 37, nr 1, s. 173–193.